

УДК 342.9:347.919](477)(043.3)

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.52>**Колпаков В.К.,***доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного і адміністративного права
Запорізький національний університет***Євтушенко Д.С.,***доктор філософії у галузі права (PhD),
старший викладач
кафедри конституційного і адміністративного права,
Запорізький національний університет***Титаренко М.В.,***доктор філософії у галузі права (PhD), доцент,
доцент кафедри конституційного і адміністративного права
Запорізький національний університет*

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МОРФОЛОГІЧНА ЕКСПЛІКАЦІЯ ІНВАРІАНТІВ, РІВНІВ І НОСІЇВ

Постановка проблеми. Проблематика статті визначається існуванням суттєвого теоретико-методологічного вакууму (концептуально-моделюючого дефіциту) у сучасному українському правознавстві, який полягає у відсутності теоретично вивіреної морфологічної моделі адміністративної юстиції, адаптованої до умов воєнного стану. Саме заповнення цієї лакуни через розробку та апробацію відповідної морфологічної моделі становить основну дослідницьку проблему даної статті.

Мета дослідження полягає в розробці та науковому обґрунтуванні морфологічної моделі принципів діяльності адміністративних судів в умовах воєнного стану, побудованої на тривимірній системі координат «інваріанти принципів – рівні їх реалізації – носії забезпечення».

Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань: а) обґрунтувати доцільність і структуру морфологічної моделі принципів адміністративного судочинства в умовах воєнного стану; б) експлікувати інваріантний

зміст ключових принципів адміністративної юстиції та запропонувати критерії розмежування їх тимчасових деформацій і сутнісної ерозії; в) визначити рівні реалізації принципів (нормативний, інституційний, практичний) і потенційних носіїв їх забезпечення в умовах воєнного стану; г) навести приклади практичного застосування запропонованої моделі до окремих принципів (наприклад, доступ до правосуддя, незалежність суду, змагальність) на матеріалах рішень адміністративних судів України 2022–2025 рр.; д) окреслити вектори порівняльно-правового аналізу українського досвіду з практикою Німеччини, Франції, Польщі та США й сформулювати попередні гіпотези щодо можливого запозичення окремих механізмів захисту інваріантів принципів у воєнний час.

Стан опрацювання проблематики. Морфологічна експлікація інваріантів, рівнів і носіїв як онтологічних властивостей принципів діяльності адміністративних судів в умовах воєнного стану в українському адміністра-

тивному праві не досліджувалась. У той же час, окремі аспекти цієї проблематики відшукуються у працях Р. Баранніка, В. Бевзенка, Ю. Галаєвського, О. Іванченко, С. Назаркевича, О. Обрусної, А. Орленко, Н. Паславської, І. Полякова, В. Пчеліна, В. Решоти, М. Смоковича та інших. Але комплексного морфологічного аналізу принципів адміністративного судочинства через триаду «інваріанти – рівні реалізації – носії забезпечення» з урахуванням впливу воєнного стану, який би дозволив системно розмежувати тимчасові деформації та ерозію сутнісного змісту принципів, а також інтегрувати український досвід у порівняльно-правовий контекст, досі не здійснювалося.

Виклад основного матеріалу. Морфологічне осмислення воєнного стану як тесту стійкості принципів діяльності адміністративних судів виходить із того, що його запровадження [1] перетворили систему адміністративної юстиції на один із ключових вузлів напруження між режимними вимогами і потребами збереження необхідного стандарту прав людини. Під таким осмисленням розуміється спосіб інтерпретації правового явища, за якого в центр аналізу ставиться не простий перелік нормативних змін чи опис фактичних ускладнень, а форма організації й структурні зв'язки між елементами системи: інваріантами принципів, рівнями їх реалізації (конституційним, законодавчим, інституційно-організаційним, процесуальним, аксіологічним) та їхніми носіями – нормами, інституціями, процедурами й практиками правозастосування [2, с.883].

У такій оптиці воєнний стан постає як середовище, що виявляє межі пластичності форми принципів діяльності адміністративних судів, дозволяючи відрізнити модифікації, які стосуються лише рівнів і носіїв, від деформацій, що загрожують самому інваріантному змісту верховенства права, доступу до правосуддя, правової визначеності, пропорційності та ефективного судового захисту. Воєнний стан водночас має і морфогенетичний вимір: він запускає процеси переоргані-

зації судової системи, які виходять за межі простого «призупинення» норм мирного часу. Релокація судів, зміна територіальної юрисдикції, часткова втрата доступу до судових приміщень, масований перехід до дистанційних форм комунікації, зміна режимів безпеки й організації роботи апарату – усе це створює нову конфігурацію носіїв принципів діяльності адміністративних судів, у якій традиційні механізми гласності, оперативності, фізичної доступності суду та рівності сторін у процесі мають проходити складну адаптацію.

У цій оптиці адміністративні суди постають як специфічний «детектор» деформацій публічної влади в умовах війни, оскільки саме до їх юрисдикції віднесено спори між приватними особами та органами публічної адміністрації, у тому числі у сферах мобілізації, реєстрації майна, обмеження пересування, застосування санкцій, статусу внутрішньо переміщених осіб, публічних закупівель для потреб оборони. Будь-яке зрушення у балансі між безпековим мандатом держави та інтересами особи відбивається в характері адміністративних спорів і, відповідно, у режимі функціонування адміністративних судів.

Через призму морфологічної експлікації це означає, що саме на діяльності цих судів найвиразніше видно, чи зберігаються інваріанти принципів, на яких ґрунтується адміністративна юстиція, як змінюються рівні їх реалізації (від конституційного і законодавчого до інституційно-процесуального), і які носії (нормативні акти, організаційні структури, професійні спільноти, конкретні судді) виявляються критично важливими для збереження стійкості системи. Там, де адміністративний суд в умовах воєнного стану здатен забезпечити реальний доступ до правосуддя, мотивованість і передбачуваність рішень, недопущення дискримінаційного чи свавільного втручання органів влади, – там воєнний режим виступає не як заперечення принципів, а як контекст їхньої структурної перевірки.

Такі зрушення неминуче впливають на різні рівні реалізації принципів: норматив-

ний рівень поповнюється спеціальними положеннями, що враховують воєнний контекст; інституційний рівень змінюється через іншу географію судів, особливий статус суддів і працівників апарату в прифронтових регіонах; процедурний рівень трансформується за рахунок дистанційних засідань, змінених строків розгляду справ, специфіки доказування у спорах, пов'язаних із бойовими діями; аксіологічний рівень стикається із загостренням напруження між безпекою й правами людини. У цій багаторівневій динаміці стає можливим чіткіше побачити, які елементи принципів є справді незмінними, а які – лише історично обумовленими формами їхньої реалізації.

Порівняльно-правовий горизонт дає підстави розглядати український досвід не як унікальне виключення, а як частину ширшої закономірності, характерної для правопорядків, що переживають війни, терористичні загрози чи інші тривалі кризи. Так, у Федеративній Республіці Німеччина адміністративні суди, зберігаючи інваріанти верховенства права, пропорційності та захисту правового статусу особи, в умовах кризових режимів переходять до змінених форм процесу – більшої письмовості, інтенсивного використання тимчасових заходів, специфічних процедур контролю за актами безпеки, але не відмовляються від судового контролю за діями влади як такого [3, с.50]. Французька модель із центральною роллю Conseil d'État демонструє, як за надзвичайних обставин (зокрема у сфері боротьби з тероризмом) зберігаються загальні принципи права як інваріанти, тоді як рівні й носії їх реалізації зміщуються в бік преференції актів уряду й спеціальних процедур, але під постійним судовим контролем [4, с.447]. У Польщі адміністративні суди працюють у контексті політичної та безпекової турбулентності, однак зберігають роль носія правової визначеності через стабілізуючу функцію судової практики [5]. В американському правопорядку федеральні суди й спеціалізовані трибунали демонструють, як

навіть у питаннях національної безпеки інваріанти due process і судового перегляду адміністративних рішень можуть реалізовуватися через інші рівні й носії (спеціальні процедури, державна таємниця, обмежений доступ до матеріалів справи), але не відмінюються як такі. На цьому тлі український режим воєнного стану та функціонування адміністративних судів у його межах набувають особливої значущості як кейс «живого» тесту стійкості принципів у ситуації екзистенційної загрози державі [6, с.472].

Таким чином, дослідження принципів діяльності адміністративних судів в умовах воєнного стану фіксує базову тезу: війна не скасовує принципи, а радикально ускладнює їх реалізацію, перетворюючи систему адміністративної юстиції на лабораторію, де перевіряється, чи витримують інваріанти навантаження змінених рівнів і деформованих носіїв. Морфологічна експлікація інваріантів, рівнів і носіїв у цьому контексті стає не лише методологічним прийомом, а й формою відповідальності доктрини за те, щоб розрізнити тимчасові, хоча й болісні, деформації структури принципів від їхньої справжньої ерозії.

У цій рамці експлікація набуває особливого значення як методичний інструмент. На відміну від простого опису чи класифікації, експлікація передбачає логічне розгортання змісту поняття через виявлення його структурних елементів, умов застосування, меж та наслідків. У філософії права й методології юридичної науки експлікацію застосовують тоді, коли інтуїтивно зрозуміла категорія (наприклад, «справедливий суд», «верховенство права», «правова визначеність») повинна бути очищена від буденних уявлень і перетворена на операційно придатну конструкцію, здатну витримати навантаження конкретних кейсів. Перенесена в поле адміністративної юстиції, морфологічна експлікація означає, що принципи діяльності адміністративних судів аналізуються як багатокомпонентні формули: спочатку окреслюється їхній інваріантний зміст, далі – рівні їх прояву в системі

права та інституцій, а потім – конкретні носії, через які ці формули стають дієвими у судовому процесі та організації судової системи.

Морфологічна тріада «інваріанти – рівні – носії» у такому підході виконує роль координатної сітки, що дозволяє впорядкувати аналіз принципів діяльності адміністративних судів під час воєнного стану. Інваріанти – це той змістовий «кістяк», який не може бути легітимно скасований ні законом про воєнний стан, ні практикою органів виконавчої влади, ні навіть судами: право на суд, вимога незалежності і безсторонності, заборона свавілля, обов’язок мотивувати рішення, вимога пропорційності обмежень, базова передбачуваність правових наслідків. Рівні – це «поверхи» прояву цих інваріантів: конституційний і конвенційний, законодавчий, інституційно-організаційний, процедурний, аксіологічний. На кожному з них інваріант втілюється по-різному: у тексті Конституції й міжнародних договорів він постає як загальна формула, у процесуальному кодексі – як конкретні правила, у структурі судів – як організаційні моделі, у процесуальних практиках – як повторювані шаблони поведінки, у ціннісній свідомості суддів – як внутрішній професійний стандарт. Нарешті, носії – це те, через що інваріанти і рівні стають історично конкретними: нормативні акти (Конституція, Кодекс адміністративного судочинства України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», законодавство про воєнний стан), судові інституції (адміністративні суди різних інстанцій, органи суддівського врядування), практика Верховного Суду й Європейського суду з прав людини, а також персональний вимір – судді, працівники апарату, адвокати, які у своїх рішеннях і діях фактично «несуть» ці принципи.

Таке морфологічне розгортання принципів суттєво відрізняється від традиційного нормативістського опису, який обмежується переліченням джерел та текстів норм, а також від соціологічного підходу, який акцентує увагу на емпіричних практиках і сприйнятті

судової влади суспільством. Морфологічний підхід не заперечує жоден із цих методів, але надає їм структурованого каркасу: він дозволяє одночасно бачити, що саме залишається незмінним, які рівні реалізації піддаються найбільшому тиску, і які носії виявляються найбільш уразливими чи, навпаки, стійкими.

Для дослідження принципів діяльності адміністративних судів у режимі воєнного стану морфологічна експлікація виконує ще одну критичну функцію: вона дозволяє розрізнити тимчасові деформації на рівнях та носіях від справжньої ерозії інваріантів. Якщо обмеження доступу до судових приміщень компенсується розвитком дистанційних форм участі в процесі, то можна говорити про зміну рівнів і носіїв при збереженні інваріанту доступу до правосуддя. Якщо ж окремі рішення фактично виключають можливість судового контролю за певними видами актів публічної адміністрації, це вже сигнал про загрозу самому інваріанту. Таким чином, морфологічний підхід не лише описує структуру принципів, а й задає критерії для критичної оцінки правозастосування в умовах війни. У цьому сенсі він є не суто теоретичною оптикою, а інструментом доктринальної відповідальності за формулювання меж допустимих компромісів між безпекою і правами людини.

Узагальнення проведеного дослідження показує, що воєнний стан не руйнує інваріантів принципів діяльності адміністративних судів, але суттєво змінює конфігурацію рівнів їх реалізації та систему носіїв, через які ці інваріанти набувають конкретної дії. Весь масив зрушень, спричинених форматом воєнного стану, – від релокації судів і зміни територіальної юрисдикції до цифровізації комунікацій, модифікації процесуальних строків, особливостей доказування у справах про мобілізацію, примусове відчуження майна, обмеження пересування та запровадження санкцій – виявився зосередженим не на «переписуванні» базових засад верховенства права, доступу до правосуддя, правової визначеності, пропорційності, незалежності

та ефективного судового захисту, а на пошуку нових форм їх реалізації.

У координатах тріади «інваріанти – рівні – носії» це означає, що незмінним залишився ціннісно-нормативний каркас, закріплений у Конституції України [7], міжнародних договорах, Кодексі адміністративного судочинства України [8], Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [9] та практиці Європейського суду з прав людини [10], тоді як найбільшого тиску зазнали саме інституційно-організаційний і процедурний рівні, а також пов'язані з ними носії – організаційні структури судів, внутрішні регламенти, процесуальні механізми, цифрова інфраструктура, професійні стандарти суддів і працівників апарату. Виявлення цієї асиметрії дозволяє стверджувати, що структурні зрушення, спричинені воєнним станом, за своєю природою є конфігураційними, а не деструктивними: вони показують пластичність форми, не зачіпаючи інваріантної суті принципів діяльності адміністративних судів.

Разом із тим морфологічна експлікація продемонструвала, що збереження інваріантів не є автоматичним наслідком формальної чинності конституційних і процесуальних норм, а залежить від стійкості конкретних рівнів і носіїв, які в умовах воєнного стану опиняються під найбільшим навантаженням. Там, де доступ до правосуддя компенсується розвитком дистанційних форм участі у процесі, а нестабільність територіальної юрисдикції – чіткими перехідними механізмами, воєнні конфігурації залишаються в межах допустимої варіативності форми; там, де обмеження гласності, надмірна затримка у розгляді справ чи фактичне блокування судового контролю над окремими категоріями рішень публічної адміністрації не супроводжуються прозорими компенсаторними механізмами, виникає ризик трансформації тимчасової деформації у тривалу ерозію інваріантів.

У цьому сенсі запропонована морфологічна модель виконує не лише описову,

а й критеріальну функцію: вона дозволяє відрізнити структурні адаптації, неминучі в умовах війни, від таких змін, які суперечать самій ідеї адміністративної юстиції як інструменту контролю за публічною адміністрацією. Порівняльно-правовий аналіз Німеччини, Франції, Польщі та США засвідчив, що подібна логіка простежується і в інших правових порядках: інваріанти адміністративної юстиції в кризових режимах зберігаються, а поле варіацій зосереджується на рівнях і носіях – спеціальних процедурах, інституційних конфігураціях, судових доктринах контролю за виконавчою владою.

Звідси впливають і доктринальні, і нормативно-практичні наслідки. Доктринально-морфологічна експлікація принципів діяльності адміністративних судів у режимі воєнного стану дозволяє по-новому осмислити саму природу цих принципів: вони постають не як статичний «каталог» декларацій, а як структурні конструкти, стійкість яких перевіряється здатністю витримувати радикальні зміни контексту без втрати інваріантного змісту. Нормативно й інституційно це означає, що головним завданням подальшого розвитку законодавства і судової практики має стати не вигадання «особливих воєнних принципів», а кодифікація і деталізація тих конфігурацій рівнів та носіїв, які довели свою спроможність зберігати інваріанти в екстремальних умовах. Ідеться про закріплення прозорих режимів дистанційного правосуддя, чітких алгоритмів зміни територіальної юрисдикції, особливих правил доказування і мотивування у «воєнних» спорах, посилення ролі Верховного Суду як носія стабілізуючої практики, а також про інтеграцію європейських стандартів адміністративної юстиції в оцінку законності рішень публічної адміністрації, ухвалених з посиланням на воєнну необхідність. У цьому контексті український досвід функціонування адміністративних судів у режимі тривалого воєнного стану набуває значення не лише для внутрішньої реформної дискусії, а й для порівняльного права: він

демонструє, що навіть у ситуації екзистенційної загрози державі можливо зберегти інваріанти принципів адміністративної юстиції, якщо усвідомлено працювати з формою – рівнями та носіями – і піддавати їх системному морфологічному аналізу.

Висновок. Узагальнюючи отримані результати, слід констатувати, що воєнний стан виступає не стільки режимом відступу від принципів діяльності адміністративних судів, скільки радикальним тестом їхньої структурної стійкості. Представлення цих принципів у координатах інваріантів, рівнів і носіїв дозволило виявити, що зміни, спричинені війною, зосереджені переважно на інституційно-організаційному та процедурному рівнях і в системі носіїв (конфігурація судів, формати провадження, професійні стандарти), тоді як інваріантний зміст верховенства права, доступу до правосуддя, правової визначеності, пропорційності, незалежності й ефективного судового захисту загалом збе-

режено. Запропонована морфологічна модель забезпечує можливість чітко відрізнити допустимі конфігураційні адаптації форми від справжньої ерозії інваріантів, тим самим задаючи критерії оцінки як законодавчих рішень, так і судової практики у воєнний час. Порівняльно-правовий аналіз Німеччини, Франції, Польщі та США підтверджує універсальність базових інваріантів адміністративної юстиції та варіативність рівнів і носіїв у кризових режимах, що дозволяє вписати український досвід у ширший європейсько-американський контекст без втрати його специфіки. У підсумку обґрунтовано, що подальший розвиток української моделі адміністративної юстиції у воєнних і поствоєнних умовах має спиратися не на конструювання «особливих» воєнних принципів, а на цілеспрямоване вдосконалення форм їх реалізації, доктринально й нормативно закріплених крізь призму морфологічної експлікації інваріантів, рівнів і носіїв.

Анотація

Морфологічне осмислення принципів діяльності адміністративних судів в умовах воєнного стану у цій статті спрямоване на те, щоб показати воєнне протистояння не як інструмент «призупинення» правосуддя, а як тест стійкості структурних інваріантів адміністративної юстиції. Автор виходить із очевидного, але методологічно ще не опрацьованого факту: тривалий режим воєнного стану змінив контекст функціонування адміністративних судів, однак не супроводжувався відповідним переосмисленням їхніх базових принципів у структурно-теоретичній площині.

Стаття спирається на морфологічну експлікацію як метод, що дозволяє розгорнути зміст принципів через структуру «інваріанти – рівні – носії», поєднуючи її з доктринальним і порівняльно-правовим аналізом, а також з урахуванням практики національних судів та Європейського суду з прав людини.

Показано, що воєнний стан не змінює зміст інваріантів, але радикально переконфігурує рівні їх реалізації (конституційний, законодавчий, інституційно-організаційний, процесуальний, аксіологічний) і трансформує систему носіїв – від тексту норм до географії судів, режимів їх роботи, цифрових форматів процесу й професійних стандартів суддів. На матеріалі Німеччини, Франції, Польщі та США доведено, що універсальність базових інваріантів адміністративної юстиції та варіативність їх формального втілення й інституційних носіїв у кризових і надзвичайних режимах.

Автор доходить висновку, що український досвід функціонування адміністративних судів у режимі тривалого воєнного стану виявляє, з одного боку, високу стійкість принципових інваріантів, а з іншого – вразливість окремих рівнів та носіїв, які потребують доктринального переосмислення і нормативного доопрацювання. Запропонована морфологічна рамка дозволяє

чітко розрізняти тимчасові деформації та справжню ерозію принципів і може бути використана як методологічний інструмент подальших досліджень адміністративної юстиції в умовах війни, надзвичайних станів та довготривалих безпекових криз.

Ключові слова: адміністративна юстиція; верховенство права; воєнний стан; доступ до правосуддя; ефективний судовий захист; інваріанти, рівні й носії принципів; морфологічна експлікація; правова визначеність і пропорційність; принципи діяльності адміністративних судів.

Kolpakov V.K., Yevtushenko D.S., Tytarenko M.V. Principles of the activity of administrative courts in martial state conditions: morphological explanation of invariants, levels and carriers

Summary

Morphological reflection on the principles governing the functioning of administrative courts under martial law in this article is aimed at presenting war not as a “suspension” of justice, but as a test of the structural resilience of administrative adjudication.

The purpose of the study is to identify how the legal regime of martial law affects the invariants, levels of implementation and carriers of the principles of administrative courts’ activity, in particular the principles of the rule of law, access to justice, legal certainty, proportionality, independence and impartiality of the court, effective judicial protection and the prohibition of discrimination.

The article relies on morphological explication as a method that unfolds the content of principles through the triad “invariants – levels – carriers”, combining it with doctrinal and comparative-legal analysis and taking into account the case law of national courts and the European Court of Human Rights.

It is demonstrated that martial law does not change the substantive invariants of the principles, but radically reconfigures the levels of their implementation (constitutional, legislative, institutional-organizational, procedural and axiological) and transforms the system of their carriers – from the text of norms to the geography of courts, modes of their operation, digital formats of proceedings and professional standards of judges.

On the material of Germany, France, Poland and the United States, the study substantiates the universality of the basic invariants of administrative justice and the variability of their formal embodiment and institutional carriers in crisis and emergency regimes.

The author concludes that the Ukrainian experience of administrative courts operating under a protracted martial law regime reveals, on the one hand, a high degree of resilience of the key invariants of principles and, on the other, the vulnerability of certain levels and carriers that require doctrinal reconsideration and normative refinement. The proposed morphological framework makes it possible to distinguish clearly between temporary deformations and genuine erosion of principles and may serve as a methodological tool for further research on administrative justice in conditions of war, states of emergency and long-term security crises.

Key words: access to justice; administrative justice; effective judicial protection; invariants, levels and carriers of principles; legal certainty and proportionality; martial law; morphological explication; principles of administrative courts’ activity; rule of law.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022. *Голос України* № 37 від 24.02.2022.
2. Колпаков В. К. Морфологія адміністративного права: до формування багаторівневої доктрини. *Наукові перспективи: журнал*. 2025. № 8(62) 2025. С.1598. С 883-895. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8\(62\)-883-895](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-8(62)-883-895)

3. Maurer, H., Waldhoff, C. Allgemeines Verwaltungsrecht. – 21., überarb. und erg. Aufl. München : C. H. Beck, 2024. XLI, 920 S.
4. Nettesheim M. Verwaltungsregime im Unionsrecht. Handbuch des Verwaltungsrechts. Bd. 2. Heidelberg, 2021. S. 447-489.
5. Paduch A. Polish Administrative Judiciary after 20 Years. IJCA. 2025. Vol. 16 (1). DOI: 10.36745/ijca.578.
6. Mashaw J. L., Merrill R. A., Shane P. M. Administrative Law: The American Public Law System: Cases and Materials. 6th ed. St. Paul, MN : West, 2009. 1475 s.
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141
8. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р., № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2005, № 35, (№№ 35-36, 37), ст. 446.
9. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2016, № 31, ст.545.
10. Sicilianos L.-A. European Convention on Human Rights: Article-by-Article Commentary (3rd ed.). Bruxelles: Bruylant. 2025. P. 912. DOI: /10.5771/9783845295692